

نگرش فلسفی - ۱۵

نوشته‌ی

شیرزاد پیک حرفه

خاستگاه‌های نخستین، تاریخچه، واکاوی
و نقد گونه‌های کلاسیک و مدرن

فایده‌گرایی

در فلسفه اخلاق آنگلو ساکسون و آنگلو آمریکن

کتابخانه

نشر نگاه معاصر

فهرست

- ۳ سپاسگزاری ۵
- ۳ پانوراما ۹
۱. اخلاق هنجاری انگلوساکسن و انگلوآمریکن ۱۵
- ۱-۱. شاخه خودگرای اخلاق هنجاری انگلوساکسن و انگلوآمریکن: قراردادگرایی سودگرا و حق‌گرا ۱۶
- ۱-۲. شاخه دیگری‌گرای اخلاق هنجاری انگلوساکسن و انگلوآمریکن: روشنگری قرن هجدهم اسکاتلند و خاستگاه‌های نخستین فایده‌گرایی ۲۳
- ۱-۲-۱. شافتسبری ۲۸
- ۱-۲-۲. هاجسن ۳۰
- ۱-۲-۳. اسمیت ۳۲
- ۱-۲-۴. هیوم ۳۶
- ۱-۲-۵. دیگری‌گرایان خداگرای انگلیسی: کامبرلند، گی، پیلی ۳۷
- ۱-۳. جمع‌بندی فصل نخست ۳۹
۲. فایده‌گرایی ۴۵
- ۲-۱. «خیر» و «بیشینه‌سازی» از نظر فایده‌گرایان کلاسیک ۴۷
- ۲-۲. «خیر» و «بیشینه‌سازی» از نظر فایده‌گرایان مدرن ۵۱
- ۲-۲-۱. دوگانه «واقعیت‌گر» / «اگر‌گر» ۵۴
- ۲-۲-۱-۱. تبیین دوگانه «واقعیت‌گرا» / «اگر‌گرا» ۵۴
- ۲-۲-۱-۲. تحلیل دوگانه «واقعیت‌گرا» / «اگر‌گرا» ۵۵

۲-۲-۲. دوگانه «عینیت‌گرا»/ «ذهنیت‌گرا» ۵۸

۲-۲-۲-۱. تبیین دوگانه «عینیت‌گرا»/ «ذهنیت‌گرا» ۵۸

۲-۲-۲-۲. تحلیل دوگانه «عینیت‌گرا»/ «ذهنیت‌گرا» ۵۹

۲-۲-۳. دوگانه «کنش‌گرا»/ «منش‌گرا» ۶۷

۲-۲-۳-۱. تبیین دوگانه «کنش‌گرا»/ «منش‌گرا» ۶۷

۲-۲-۳-۲. تحلیل دوگانه «کنش‌گرا»/ «منش‌گرا» ۶۹

۲-۲-۴. دوگانه «بیشینه‌سازی مطلق»/ «بیشینه‌سازی کافی» ۷۱

۲-۲-۴-۱. تبیین دوگانه «بیشینه‌سازی مطلق»/ «بیشینه‌سازی کافی» ۷۱

۲-۲-۴-۲. تحلیل دوگانه «بیشینه‌سازی مطلق»/ «بیشینه‌سازی کافی» ۷۲

۲-۲-۵. دوگانه «لذت‌گرا»/ «ترجیح‌گرا» ۷۹

۲-۲-۵-۱. تبیین دوگانه «لذت‌گرا»/ «ترجیح‌گرا» ۷۹

۲-۲-۵-۲. تحلیل دوگانه «لذت‌گرا»/ «ترجیح‌گرا» ۷۹

۲-۳. جمع‌بندی فصل دوم ۸۴

۳. نقد جان رالز ۸۷

۳-۱. نقد نخست رالز ۹۰

۳-۱-۱. تعمیم اصل انتخاب عقلانی از فرد به جامعه ۹۳

۳-۱-۲. غایت‌گرایی و عدم توجه به عدالت توزیعی ۹۵

۳-۱-۳. نادیده گرفتن انسان به عنوان یک فرد مستقل و زیر پا گذاشتن حقوق و آزادی‌های اساسی آدمی ۹۹

۳-۲. نقد دوم رالز ۱۰۱

۳-۳. جمع‌بندی فصل سوم ۱۱۱

۴. نقد برنرد ویلیمز ۱۱۵

۴-۱. اصل «بی‌طرفی» در «فایده‌گرایی» و مطالبه افراطی آن ۱۱۶

۴-۲. تبیین نقد برنرد ویلیمز ۱۱۷

۴-۳. تحلیل نقد برنرد ویلیمز ۱۲۰

۴-۴. خدشه در یکپارچگی ۱۲۱

۴-۵. گسست میان عمل آدمی و باورهای ژرف اخلاقی‌اش ۱۲۲

۴-۶. گسست میان عمل آدمی و روابط دوستانه و عاشقانه‌اش ۱۲۴

۴-۷. خدشه در خودآیینی ۱۲۷

۴-۸. جمع‌بندی فصل چهارم ۱۳۰

۱۳۴ ..... منابع

سپاسگزاری

مباحث این کتاب حاصل سال‌ها گفت‌وگو با شمار بسیار زیادی از استادان، فیلسوفان، دوستان و دانشجویان بزرگوارم است. این گفت‌وگوها به من کمک کردند فهم دقیق‌تری از فایده‌گرایی به دست آورم. در این میان، می‌خواهم، به برخی از این افراد، به طور خاص، اشاره کنم.

یازان شاطر فلسفی‌ام که در این مدت فقط بار خاطرشان بوده‌ام بر سه گروه‌اند: گروهی از فیلسوفان پرآوازه و نظریه‌پرداز در فایده‌گرایی و پیامدگرایی و پیامدگرایی‌اند. این گروه در کمک به من برای درک دقیق و ژرف گونه‌های گوناگون مدرن فایده‌گرایی و خاستگاه‌های نخستین آن از هیچ کوششی فروگذار نکردند:

۱. جولیا درایور استاد فلسفه دانشگاه واشینگتن^۱ در سینت لونس^۲ آمریکا؛ نظریه‌پرداز پیامدگرایی فراگیر؛ نویسنده پیامدگرایی^۳، فضیلت دشوار^۴ و مبانی فلسفه اخلاق^۵؛ ویراستار مشترک مجله فلسفه اخلاق و فلسفه اجتماعی^۶ و نیز بخش اخلاق هنجاری دایرة‌المعارف فلسفی استنفرد^۷.
۲. پیتیر سینگر^۸ استاد دانشگاه پرینستن^۹ آمریکا و مرکز اخلاق کاربردی و اخلاق عمومی^{۱۰} دانشگاه ملبرن^{۱۱} استرالیا و نویسنده و ویراستار بسیاری از آثار ماندگار در فلسفه اخلاق.
۳. فرنسیس هاوارد-استنایدر^{۱۲} استاد دانشگاه واشینگتن غربی^{۱۳}؛ نظریه‌پرداز

1. Washington University   2. St. Louis   3. *Consequentialism*, 2012
 4. *Uneasy Virtue*, 2001   5. *Ethics: The Fundamentals*, 2006
 6. *Journal of Ethics and Social Philosophy*   7. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*
 8. Peter Singer   9. Princeton University
 10. Centre for Applied Philosophy and Public Ethics   11. University of Melbourne
 12. Frances Howard-Snyder   13. Western Washington University

پیامدگرایی ذهنیت‌گرا؛ و نویسنده مقالات تأثیرگذار در اخلاق هنجاری مانند مقاله «کنش/هش رخداده ناخوشایند» در دایرةالمعارف فلسفی استنفرْد.^۱

گروهی مانند سجاد رضوی^۲، استاد دانشگاه اِکسه‌تر^۳ انگلستان، در ارسال منابع کمیاب، دیریاب و دشواریاب بر من منت نهادند و گشاده‌دستی کردند و گروهی نیز مانند جاستین برنرد^۴ استاد فلسفه دانشگاه یونی‌ین^۵ آمریکا و استیون دیویس^۶ استاد فلسفه کلرمنت مک‌کنا کالج^۷ آمریکا همواره بر من منت نهاده‌اند و مقالات انگلیسی‌ام را ویراسته‌اند.

هم‌چنین از خانواده عزیزم، برای عدم توجه شایسته، که معلول غور در پیچ و خم‌های فلسفی تألیف این اثر بود، پوزش می‌خواهم و صمیمانه سپاسگزارم. اهتمام به درک معنی پیچیده گونه‌های گوناگون کلاسیک و مدرن فایده‌گرایی و نقدهای مطرح‌شده علیه آن‌ها مرا از اهتمام لازم به خانواده بازداشت. با وجود این، صبورانه و مشفقانه زبان در کام کشیدند و به رویم نیاوردند تا سکوت و آرامش فکری‌ام بر هم نخورد و از هیچ کوششی برای تداوم این سکوت و آرامش فروگذار نکردند.

هم‌چنین، از دوستان بزرگوام که در این مدت، با کمک به من، از دغدغه‌هایم کاستند و فراغت لازم برای تألیف این اثر را فراهم کردند، سپاسگزارم. بر خود لازم می‌دانم به ویژه از علی پری‌زاد، معین تابان، کامران فرد موینی، رحمان پورعوض و ایرج حقیقت قدردانی کنم. اگر کمک‌های مشفقانه این عزیزان نبود، این اثر به انجام نمی‌رسید.

هم‌چنین، از چهار استاد و عزیز فرهیخته، که نظرهای راه‌گشایشان همواره چراغ راهم بود سپاسگزاری می‌کنم: دکتر علی دارابی، استاد مهدی کمپانی زارع، فرهیخته گرانقدر و دوست نویسنده و شاعرم پیام شمس‌الدینی و فرهیخته گرانقدر و یار شاطرم اکبر جعفری.

از فرهیختگان گرانقدر در مؤسسه فرهنگی «سروش مولانا»، برای اهتمام شایسته و کم‌نظیرشان به گسترش خردورزی و اخلاق در این سرزمین و نیز فراهم کردن امکان مطرح کردن نگرش‌هایم در حوزه اخلاق هنجاری، به ویژه در همایش‌های سالانه «مهر مولانا» و طرح «نظام اخلاقی مولانا» سپاسگزارم: فرهیخته گرانقدر، سرکار خانم مریم موسوی (مدیریت محترم مؤسسه فرهنگی سروش مولانا)، فرهیخته گرانقدر محسن شعبانی (دبیر محترم همایش‌های سالانه «مهر مولانا»)، استاد گرانقدر دکتر ایرج شهبازی و فرهیخته گرانقدر سرکار خانم سوده نعمتی.

هم‌چنین از همه دانشجویانم برای بحث درباره گونه‌های گوناگون فایده‌گرایی و به

جانش کشیدن نظریه‌هایم (به ویژه نظریه «روایی‌ابذای ذهنی») سپاسگزارم. در این میان، به‌طور خاص، می‌خواهم به عزیزان زیر اشاره کنم:

۱. دانشجویان کارشناسی‌ام در سال‌های دور در دانشگاه علامه طباطبایی، به ویژه حامد سروش، یاسر آزاده و زهرا حیدری. این عزیزان، نمونه بارز خردورزی و اخلاق‌اند و اکنون، همگی، دانشجویان یا فارغ‌التحصیلان دوره‌های تحصیلات تکمیلی‌اند و با توجه به نبوغ بی‌تغیر، دغدغه‌های سترگ فلسفی و مطالعه بسیارشان به زودی استادانی نام‌آور در این سرزمین خواهند شد و در گسترش گستره خردورزی و اخلاق مؤثر خواهند بود.

۲. دانشجویان ارشد ورودی ۹۲ درس فلسفه اخلاق در دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، به ویژه زهرا نمایندگی و مصطفی محمدپور.

۳. دانشجویان کارشناسی فلسفه دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، به ویژه چند تن از دانشجویان ورودی ۹۱: فائزه خلیلی، زهرا عبداللهی، مهدیه مرادیان و مولود وفایی.

۴. شرکت‌کنندگان در درس گفتارهایم در مؤسسه پژوهشی حکمت و فلسفه، به ویژه سینا منوچهری و آهو مستوفی.

۵. دانشجویان دکتری‌ام در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی: حسن اورعی، مجید پیرحسینلو، محمد حسین‌زاده، حمزه عقدکی و احمدرضا هنری.

در پایان، از مدیریت محترم نشر نگاه معاصر، فرهیخته گرانقدر جناب قنبری، و دست‌اندرکاران آن نشر وزین، به ویژه جناب سیدکاظمی، برای تلاش‌های خستگی‌ناپذیرشان در گسترش گستره خردورزی و اخلاق بسیار سپاسگزارم.

سپاسگزاری و قدردانی از همه این عزیزان، آن‌گونه که باید و شاید، از دست و زبان من برنمی‌آید و:

تا قیامت گر بگویم زین کلام صد قیامت بگذرد وین ناتمام

خرسندم که:

عهد من بال لب شیرین‌دهنان بست خدا ما همه بنده و این قوم خداوندانند

به امید گسترش گستره خردورزی و اخلاق در این سرزمین!

باشد چون آن پیش‌آید که آرزومندیم!

1. The Stanford Encyclopedia of Philosophy

2. Sajjad Rizvi

3. University of Exeter

4. Justin Bernard

5. Union University

6. Steven Davis

7. Claremont McKenna College